

Є. П. Перебийніс, А. Г. Шпиталь, Б. М. Фільц

Латвія

ЛАТВІЯ, Латвійська Республіка (Latvija, Latvijas Republika) – європейська країна на узбережжях Балтійського моря та Ризької затоки, на північному сході Європейського Союзу. На Пн. межує з Естонією (заг. кордон – 343 км), на Сх. – з РФ (292 км), на Пд. – з Білоруссю (171 км) і Литвою (576 км). Разом з Естонією та Литвою має спіл. геогр. риси та історію розвитку, за цими ознаками їх об'єднують в один регіон – країни Балтії (за рад. часів – респ. Прибалтики). За класифікацією ООН, є країною Пн. Європи, за політ. і істор.-геогр. критерієм, входить до регіону Сх. Європа. Пл. 64 589 км². Станом на 1 березня 2016 проживали 1,967 млн осіб. Етніч. склад (2011): латишів – 62,1 %, росіян – 26,9 %, білорусів – 3,3 %, українців – 2,2 % (45 699 осіб; найчисельніша укр. діаспора у країнах Балтії), поляків – 2,2 %, литовців – 1,2 %, євреїв – 0,3 %, циган – 0,3 %, естонців – 0,1 %, німців – 0,1 %. Частка міського насел. – 69 %. Середня тривалість життя – 72,7 р. Більшість латв. віруючих – парафіяни Лютеран. Євангеліст. Церкви. Поширений католицизм, зростає кількість православних (переважно за рахунок росіян). Є незначна кількість громад ін. протестант. течій (зокрема баптистів, євангел. християн, адвентистів сьомого дня, п'ятидесятників, свідків Єгови, мормонів), мусульман і юдеїв. Істор. регіони: Відземе (нім. Ліфляндія; на Пн.), Земгале (Семигалія; на Пд.), Курземе (Курляндія; на Зх., на балтій. узбережжі), Латгале (Латгалія; на Сх.). Іноді зі сх. частини Земгале виокремлюють регіон Селія (Селонія). До 2009 Л. складалася з 26-ти р-нів і 7-ми міст респ. підпорядкування, за сучас. адм.-тер. поділом – з 110-ти країв, 494-х волостей та 9-ти респ. міст: у Відземе – Рига (є столицею Л.; 698 529 осіб, 2016), Юрмала (57 371), Валмієра (25 093); у Латгале та Селії – Даугавпілс (95 467), Єкабпілс (24 146); у Латгале – Резекне (31 216); у Курземе – Лієпая (78 144), Вентспілс (39 861); у Земгале – Єлгава (61 623). Серед великих міст: у Відземе – Огре (25 380), Саласпілс (17 621), Цесіс (17 170), Олайне (11 800), Сігулда (11 821); у Земгале – Тукумс (18 923); у Курземе – Кулдīga (11 768), Салдус (11 479). Форма держ. правління – парламент. республіка. Глава держави – президент (від 8 липня 2015 – Р. Вейоніс). Законодавчу владу здійснює однопалат. парламент – сейм (від листопада 2014 голова – І. Мурнієце), 100 депутатів якого вибирають за пропорц. системою (за парт. списками) терміном на 4 р. Уряд – КМ (від 11 лютого 2016 прем'єр-міністр – М. Кучинкіс). Осн. партії: «Злагода», «Єдність», «Союз зелених і селян», нацоб'єдн. «Все Латвії! Вітчизні! Свободі!», «Об'єдн. регіонів Латвії», «Латвії – від душі». Конституцію Л. прийнято 15 лютого 1922 (у 1934 її обмежено, 1940 втратила чинність

унаслідок рад. анексії, 1990 частково та 1993 повністю відновлено, 2007 внесено поправки). Держ. мова – латиська. Переважна більшість жит. також володіє російською. Грош. одиниця – євро (до 2014 – лат). Від 1991 – чл. ООН, від 1999 – СОТ, від 2004 – ЄС і НАТО, від 2007 – співдружності держав Шенген. договору.

Тер. сучас. Л. була заселена здавна, про що свідчать виявлені артефакти мезоліт. кунд. культури (8–5 тис. до н. е.). Потім на її основі виникла неоліт. нарв. культура (5–3 тис. до н. е.). Бл. 3 тис. до н. е. тут осіли фіно-угор., бл. 2 тис. до н. е. – балтій. племена. На основі останніх сформувалися представники латв. етносу – курші, земґали, латґали (вважається, що вони дали назву всьому латис. народу; про них є згадка у «Повісті минулих літ»), сели, які створили власні протодерж. племінні об'єднання. Оскільки курші тривалий час жили за рахунок інтенсив. завоювань та пограбувань ін. тер., їх називали балтій. вікінґами. Знач. вплив на формування латв. культури мав фіно-угор. народ ліви. Від 10 ст. підкорення латв. земель здійснювали Швеція та Київ. Русь. Наприкінці 9 – на поч. 13 ст. із Скандинавії до Русі та Візантії Даугавою (рос. назва – Зх. Двіна; гол. річка Л.) пролягав водний торг. шлях «із варягів у греки». У світі високо цінували бурштин, видобутий на балтій. узбережжі. До поч. 13 ст. існували кілька феод. князівств, зокрема Кукейнос., Єрсік. і Талавське, які перебували у сфері інтересів Псков. землі. У 1180-х рр. розпочато нім. колонізацію та християнізацію Л. 1201 до новоствореної німцями Риґи з лівського поселення Ікскюль (нині Ікшкіле), яке містилося неподалік, було перенесене Лівон. єпископство. Протягом кількох наступ. років ризькі єпископи на основі свого війська заснували чернечий орден лицарів-хрестоносців – т. зв. Орден мечоносців, почали використовувати титулатуру «князь Лівонський» і до 1290 підкорили усі латв. землі. Після поразки 1236 від литовців побл. литов. м. Шяуляй Орден мечоносців увійшов до складу Тевтон. ордену та став називатися Лівон. орденом. 1255 створ. Ризьке архієпископство. У 2-й пол. 1250-х рр. нім. (за ін. даними – латв.) літописець Генрих Латвійський уклав манускрипт «Хроніка Лівонії», у якому описав події Лівон. хрест. походу й історію навернення у християнство куршів, лівів, латґалів, естів і селів. Окрім Риґи, столицею Лівон. ордену певний час був Венден (нині Цесіс). 1410 побл. Грюнвальда (нині село Оструд. пов. Вармінсько-Мазур. воєводства, Польща) війська Тевтон. і Лівон. орденів були розгромлені литов.-руською армією Владислава II Яґайла, що значно їх послабило. У подальше десятиліття Лівон. орден здобув фактичну незалежність від Тевтон. ордену та увійшов разом з Ризьким архієпископством, Дерпт., Езел. і Курлянд. єпископствами до складу Лівон. конфедерації. У 16 ст. під впливом Німеччини відбулася лютеран. реформація Церкви. 1561 після невдалої Лівон. війни з Моск. царством остан. магістр Лівон. ордену і Ризький архієпископ уклали з Сигізмундом II Августом Вілен. унію, за якою Лівонія стала частиною Великого князівства Литовського (від 1569 – Речі Посполитої). 1562 були утвор. 2 світських лютеран. герцогства з широкою нац.-реліг. і політ. автономією: на пд. латв. землях – Курляндії та Семиґалії (володіння нім. династії Кеттлерів), на центр. і пн. – Лівонське (управлялося литов. воєводами). Унаслідок поразки у війні рос.

війська залишили Лівонію, але частина її тер. стала об'єктом експансії Данії та Швеції. У низці військ. операцій польсь. військ брали участь й укр. козаки. 1721 за умовами Ніштад. договору Швеція визнала за Рос. імперією право на Швед. Лівонію, на її тер. була створ. Ліфлянд. губ. За 1-м поділом Польщі 1772 до Росії відійшла Латґалія, за 3-м поділом Польщі 1795 – Курляндія та Семиґалія. У липні–грудні 1812 Курлянд. губ. контролювали наполеонів. війська. Від поч. 19 ст. рос. уряд розпочав активну русифікацію. 1889 Рос. імперія приєднала усі залишки Курляндії та Ліфляндії. За Всерос. переписом 1897, латиші становили 68,34 % (1,318 млн), росіяни – 8 % (154,5 тис.), балтій. німці – 7,12 % (137,3 тис.), євреї – 6,36 % (122,7 тис.), білоруси – 4,12 %, поляки – 3,37 %, литовці – 1,34 %, естонці – 0,93 %, цигани – 0,1 %. Проживали також 987 українців. Від кін. 19 ст. частка росіян постійно зростала. 1915 під час 1-ї світової війни у рос. армії з латис. добровольців (від 1916 – мобілізов. латишів) почали формувати латис. стрілец. частини. Наприкінці 1916 існували 8 полків (1-а бригада: Відзем., Курзем., Ризький, Усть-Двін.; 2-а бригада: Баукс., Валмієр., Земґал., Тукумс.), які склали Латис. стрілец. дивізію (бл. 38 тис. солдатів і 1 тис. офіцерів). Після більшов. перевороту 1917 більшість латис. стрільців перейшла на бік більшовиків. У подальшому рад. військ. діячами стали І. Вацетіс, Р. Ейдельман, Р. Берзін. Латис. стрільці також перебували на службі армій УНР і Латв. Респ. У травні–жовтні 1915, вересні 1917 та лютому 1918 частини латв. земель захоплювали нім. війська. Від 9 листопада 1917 у Л. свою владу намагалися встановити більшовики. 30 листопада 1917 представники латв. місц. рад Лівонії, Курляндії та Латґалії створили Латв. нац. раду, яку 11 листопада 1918 держави Антанти після поразки Німеччини у 1-й світ. війні визнали фактич. урядом Л. 13 листопада 1918 проголошено незалежну Латв. Респ. Її президентом став К. Улманіс (помер 1942 в ув'язненні у Красноводську, нині Туркмен-Баші, Туркменістан). 1919–20 більшов. війська робили черг. спроби з захоплення Л. Від 17 грудня 1918 до 13 січня 1920 існувала т. зв. Латв. Соціаліст. Рад. Респ. 11 серпня 1920 Росія та 26 січня 1921 країни Антанти (де-юре) визнали незалежність Л. 1939 згідно з нім.-рад. пактом Молотова-Ріббентропа латв. землі включено до сфери впливу СРСР. У жовтні того ж року на підставі нав'язаних угод на тер. Л. розміщено рад. військ. бази. У червні 1940 унаслідок військ.-політ. тиску СРСР анексував усі латв. землі. 21 липня 1940 створ. Латв. РСР, яку 5 серпня того ж року включено у СРСР. 1941–44 Л. – у складі нацист. Німеччини. У латв. історіографії 1940–90 прийнято вважати періодом 2-х окупацій. Нацисти знищили значну кількість місц. євреїв. 1941 і 1949 більшов. влада в адм. порядку з тер. Л. до Сибіру депортувала понад 60 тис. осіб. У післявоєн. період Л. почали активно русифікувати та заселяти росіянами. Це суттєво вплинуло на етнічну та соц. структуру населення. Якщо 1935 мешкали 75,5 % (1925 – 73,4 %) латишів і 10,6 % (10,5 %) росіян, то 1959 їх вже було відповідно 62 % і 26,6 %, 1970 – 56,8 % і 29,8 %, 1979 – 53,7 % і 32,8 %. За Всесоюз. переписом 1989, проживали 52 % латишів (1,387 млн), 34 % росіян (905,5 тис.), 4,5 % білорусів (119,7 тис.), 3,5 % українців (92,1 тис.), 2,3 % поляків, 1,3 % литовців, а також євреї, цигани, німці, естонці. 1944–49 значна кількість латишів брала участь у зброй. боротьбі, а від 1987 – у масових протест. виступах проти рад. влади. Наприкінці 1980-х рр.

після закликів до встановлення незалежності та проведення ринк. реформ до влади прийшла громад.-політ. організація Нар. фронт Л. (створ. 1988). 28 липня 1989 ВР Латв. РСР проголосила декларацію про держ. суверенітет, 4 травня 1990 – акт відновлення незалежності Латв. Респ. 23 серпня 1989 Нар. фронт Л., Нар. фронт Естонії та литов. «Саюдіс» здійснили спіл. акцію «Балтійський шлях», приурочену до 50-річчя пакту Молотова–Ріббентропа. Ланцюжок людей простягався через тер. всієї Балтії – від вежі Довгий Герман у Таллінні до вежі Гедиміна у Вільнюсі. 1991 рад. десантники захопили ключові об'єкти у Ризі, але після протестів насел. змушені були піти. 3 березня 1991 на опитуванні більшість жит. Л. (включно з майбут. «негромадянами» – рад. громадянами, які переїхали до Л. під час її перебування в складі СРСР, та їхні діти) висловилися за демократію та незалежність. Реально незалежність відновлено 21 серпня 1991 після невдалої спроби перевороту ГКЧП у Москві. Протягом усього часу перебування Л. у складі СРСР продовжували функціонувати посольства Латв. Респ. у Вашингтоні та Лондоні, які видавали латв. паспорти латишам-емігрантам і їхнім нащадкам. За новим законодавством, 48,2 % від заг. кількості насел. (ті, хто не був громадянином Латв. Респ. до більшов. анексії, та їхні діти) позбавлено політ. прав. Хоча 1994 і 1998 положення щодо громадянства дещо пом'якшили, напружені стосунки між латв. і рос. громадами залишаються донині. Латв. дискримінацію критикували не лише у РФ, а й у низці країн Європи. У 1-й пол. 1990-х рр. значна кількість представників нац. меншин, зокрема й українців, виїхала в ін. країни, переважно у РФ. Нині громадянство Л. мають 84 % її жит., в ін. – статус «негромадян». 31 серпня 1994 завершено виведення рос. військ з Л. Погіршення рос.-латв. стосунків також викликане відзначенням (нині неофіц., 1998–99 – на держ. рівні) Дня пам'яті латис. стрільців (бійців нац. військ. формування у складі СС). 2001 країнами Балтії введено спрощену процедуру митного декларування під час транзиту через їхні території.

Довж. берег. лінії 498 км. На Зх. країна омивається Балтій. морем, у пн. частині – Курзем. п-ів, який завершується мисом Колкасраґс. Між Курзем. п-овом і естон. о-вом Сааремаа Моонзунд. архіпелага – Ірбен. протока, яка сполучає Балтій. море з Ризькою затокою. Пobl. Ризької затоки – Відзем. узбережжя. Латв. територіал. води становлять 12 мор. миль. Л. лежить на край. Зх. Східно-Європейській рівнини. Більша частина латв. тер. – моренна горбиста рівнина; 25 % становлять пагорб. нагір'я невеликих розмірів. Уздовж балтій. узбережжя простягається низовинна ділянка шир. бл. 3 км, подекуди – до 50 км. На Пн. Зх. – Зіемелкур., на Пд. Зх. – Курзем. (розрізняють її зх. і сх. частини) височини; у центрі – Середньолатв. низовина, яка поступово переходить у Відзем. височину; на Пн. Сх. – Пн.-Латв. низовина, яка у пд. напрямі продовжується Сх.-Латв. низовиною (у центрі – заболочена Лубан. низовина); на Пд. Сх. – Латгал. височина (пагорби: Лієлайс Лієпукалнс, 289,3 м; Дзієркалю Калнс, 286,3 м); на Пд. – Аугшзем. височина. Клімат країни перехідний від морського до континентального. Зима триває від середини грудня до середини березня, пересічна температура січня -2--7 °С, іноді різко знижується до -30--40 °С. Літо прохолодне

та дощове, середня температура липня +16–+18 °С, дуже рідко піднімається до бл. +30 °С. Річна кількість опадів 500–800 мм. Протікає понад 700 річок. Найдовші з них: бас. Ризької затоки – Гауя (її витік розташ. на Відзем. височині; заг. довж. 452 км), Даугава (Валдай височина, РФ; 1020 км, з них у межах Л. – 352 км) з притокою Огре (Відзем. височина; 188 км) та Лієлупе (утворюється злиттям Мемеле та Муси побл. латв. м. Бауска, один з рукавів впадає у Даугаву; 119 км) з притокою Ієцава (Селія; 155 км); бас. Балтій. моря – Вента (Жямайт. височина, Литва; 346 км, з них у межах Л. – 178 км). Нараховується бл. 3 тис. озер. Найбільші з них: Лубанс (80,7 км², 15,6 км), Разна (57,56 км², 12,1 км), Енгурес (40,46 км², 17,9 км), Буртнієку (40,07 км², 13,3 км), Лієпайське (37,15 км², 16,2 км). Бл. 10 % тер. Л. займають торф'яники та болота. Є поклади піску, граніту, гнейсу, амфіболіту, анортозиту, кристаліч. сланців, щебеню, доломіту, вапняку, глини, гіпсу, торфу. На шельфі Балтій. моря та у Курземі (Кулдизьке) виявлено нафт. родовища; у Відземі (Лімбаз. р-н) знайдено залізні руди; у Юрмалі (першим дир. Кеммерн. мінерал. вод був укр. лікар О. Кулябко-Корецький, 1898 він уклав путівник «Кеммерн и его целебные силы») та м. Балдоне (пobl. Риги) – джерела мінерал. вод. На тер. Відземі – єдине у країнах Балтії та одне з найбільших у Європі Інчукалнс. підземне сховище газу. Донині на узбережжі знаходять янтар. Понад 45 % (29 555 км²) латв. земель вкривають ліси: листяні – 54 % (береза, осика, чорна та біла вільха), хвойні – 46 % (переважно уздовж узбережжя; сосна та ялина). Вони є найбільшим природ. багатством Л. Значні масиви – у пн. частині Курзем. п-ова та на Пн. Сх. Л. На річк. долинах і пагорбах – луки. У Л. описано 1304 влас. і 633 завезених видів рослин. Фауна типова для Пн. Європи. Нараховується 62 види ссавців (білка, лисиця, заєць-русак, заєць-біляк, рись, бобер, борсук, куниця, єнотовидний собака, горностай, лисиця, середня бурозубка, плямистий тюлень, звичайна морська свиня, олень, лось, кабан), зустрічається бл. 300 видів птахів (орлан-білохвіст, зміїд, чорний лелека, чапля, соловей, вивільга, чорний дрізд, дятел, сова, куріпка, зяблик, синиця, перепілка, жайворонок). Пром. види риби: салака, кілька, лосось, таймень, рибець, бельдюга, вугор, мінога. Нац. парки: Гауя (створ. 1973; долина однойм. річки в околицях Сігулди, Цесіса, Лігатне, Відземі; 917,45 км²), Кеммері (1997; Земгалі та Відземі; 382 км²), Разнас (2007; Латгалі; 532 км²), Слітере (2000; мис Колкасраґс; 265 км²); заповідники: Гріні (1936; Балтій. узбережжя; 10,7 км²), Енгурський (1957; pobl. оз. Енгурс; 35,4 км²), Морисцала (1912 і 1957, найстаріший у Л.; 8,18 км²; усі – Курземі), Крусткални (1977; Відземі та Латгалі; 28,26 км²), Пн.-Відземський (1997; Відзем. узбережжя; 4750 км²), Тейчі (1982; pobl. оз. Лубанас, Латгалі; 200 км²). Природні заповідні парки: Білі дюни (у Відземі – pobl. м. Саулкрасти та pobl. ст. Прієдайне у Юрмалі; у Курземі – pobl. місцевості Пурціємса), Долина Даугави (Відземі, Земгалі; 10,91 км²), Ліси Звардес (Курземі, Земгалі; 80 км²), Озера Лаукезерс (пobl. Єкабпілса, Латгалі, Селія; озера: однойм., Балтиню, Ілзенієку; 3,27 км²), Озера Медумі (пobl. Даугавпілса, Латгалі, Селія; озера: однойм., Ілґас, Шкірстеню; 14,8 км²); Бауска (початок Лієлупе – злиття Муси та Мемеле; 10 км²), Вілце (1,44 км²), Двієтський, або Заплава Двієте (під час повені затоплюється понад ніж 20 км суші), Заплава Свете, Мілзукалнс (однойм. пагорб, 113,8 м;

0,74 км²), Тервете (13,74 км²; усі – Земґале); Бебербекі (2,75 км²), О-в Доле (10,55 км²; обидва – побл. Риґи), Ґайзінькалнс (Відзем. височина; однойм. пагорб – найвища точка Л., 311,6 м над р. м.; 20 км²), Долина Оґре (побл. м. Оґре; 75 км²), Долина Салаци (63,07 км²), Куя (107 км²), Оґрські сині гори (3,12 км²), Оз. Енґурес (200 км²), Піеюра (43,15 км²; обидва – Відзем. узбережжя), Раґакапа (побл. Юрмали; 1,5 км²), Сосновий бір Дріксне (6,76 км²; усі – Відземе); Долина Абави (150 км²), Долина Рієжупе (у місці впадіння у Венту), Ембуте (4,81 км²), Оз. Пінку (1,61 км²), Річка Ужава, Талсин. підняття, на Балтій. узбережжі – Бернаті (30 км²), Оз. Пінку (1,61 км²), Папе (500 км²; усі – Курземе); Закрут Даугави (між Даугавпілсом і м. Краслава; 129,6 км²), Заплава Айвіексте (11,55 км²), Істрас (8,61 км²), Ліса Вецумі (побл. рос. кордону), Нумерн. вал (9,81 км²), Озера Сілене (24 озера; 38,25 км²), Оз. Адамовас (7,79 км²), Оз. Дрідзіс (найглибше у Л., 65,1 м; 26,27 км²), Оз. Кур'яновас (побл. рос. кордону; 2,63 км²), Оз. Свентес (22,25 км²), Оз. Царманя (5,29 км²), Оз. Цириші (12,6 км²), Саука (побл. однойм. озера; 56 км²; усі – Латґале). У 19 ст. закладені Казданз. (Курземе) та Скрівер. (Відземе) дендрол. парки. Провідні курорти: Юрмала (довж. уздовж Відзем. узбережжя 32 км, шир. 3 км; у Кеммері – бальнеол.), Сіґулда, Лієпая, Балдоне. Є 8 мор. портів; найбільші: Вентспілс, Риґа, Лієпая. Для внутр. судноплавства використовують Даугаву та Лієлупе. У Ризі – найбільший аеропорт у країнах Балтії.

Л. – індустріально-аграрна країна. Пл. с.-г. земель 24 298 км². 1992–93 Л. почала перебудову економіки, керуючись ринк. принципами. Низка її секторів (торгівля, послуги, банки) були позбавлені держ. контролю. Нині серед ін. країн ЄС у Л. одні з найвищих показників зростання економіки. 2015 її ВВП зріс на 2,8 %, надходження склали 7,253 млрд євро, видатки – 7,471 млрд євро. Структура ВВП: послуги – 70 %, пром. виробництво – 25 %, с. госп-во – 5 %. Бл. 60 % ВВП створюється у Ризі, 12 % – у Вентспілсі, гол. портах. Розвинуті виробництва харч. (17,2 %), деревооброб. (9,2 %), целюлозно-папер. (8,7 %) продукції, металу та металопродукції (8,1 %), легка (7,4 %) і хім.-фармацевт. (6,2 %) промисловості, приладобудування (6,1 %), машинобудування (4,4 %). Працюють підприємства скляної, фарфоро-фаянс. і парфюмерно-космет. пром-стей. На Даугаві – Кеґум., Плявін. (м. Айзкраукле), Ризька (Саласпілс) ГЕС. Діє низка вітр. електростанцій. Досить поширеними є художні промисли (оброблення шкіри, бурштину, плетіння, вишивання) та збиральництво (чорниці, журавлини, грибів). Гол. галузь с. господарства – тваринництво (молочно-м'ясне скотарство, відгодівля племін. худоби, свинарство). У Балтій. морі здійснюється виловлювання риби. З рад. часів в Україні досить популярними є латв. шпроти, а також ін. рибна продукція. Практикуються бджільництво та звірівництво. Вирощують жито, пшеницю, ячмінь, корм. культури, ріпак, льон-довгунець, цукр. буряк, картоплю та ін. овочеві культури. Структура с.-г. виробництва: зернові – 27 %, молоко – 19 %, м'ясо – 14 %, картопля – 7 %, ріпак – 6 %, ін. овоч. культури – 5 %, яйця – 5 %. 2015 зовн.-торг. баланс склав 2,114 млрд євро, експорт – 10,372 млрд євро, імпорт – 12,486 млрд євро. Гол. партнери з експорту: Литва (18,5 %), Естонія (11,5 %), РФ (8,6 %), Німеччина (6,5 %), Швеція (5,4 %); гол.

партнери з імпорту: Литва (15,2 %), Німеччина (12 %), Польща (10,5 %), РФ (9,2 %), Естонія (7,1 %). У структурі експорту значну частку складає деревна продукція.

1946 засн. Латв. АН. Її іноз. чл. стали й укр. науковці – мовознавець, літературознавець А. Непокупний і сходознавець, історик О. Пріцак. Функціонують 60 держ. і приват. ВНЗів: Балтій. міжнар. академія, Бізнес-школа «Туриба», Вища школа економіки та культури, Вища школа менеджменту інформ. систем, Латв. АМ, Латв. академія культури, Латв. академія оборони, Латв. мор. академія, Латв. муз. академія, Латв. спорт. пед. академія, Латв. університет (усі – Рига), Ризька пед. академія, Ризька філія Стокгольм. школи економіки, Ризький інститут аеронавігації, Ризький інститут транспорту та зв'язку, Ризький мед. університет, Ризький тех. університет, Даугавпілс. університет, Латв. с.-г. університет (Єлгава), Латв. християн. академія (Юрмала), Лієпай. університет. Відкрито понад 130 музеїв, зокрема у Ризі (нац. – історії Л., худож.; історії міста та мореплавства, окупації Л.; анатом., мед., фармацевт., ботан., зоол., геол., природн., обчислюв. техніки, пожежно-тех., тех., пед.; архіт., етногр., літ-ри, театру та музики, зарубіж. мистецтва, кіно, культури; військ., спорт.), Айзкраукле, Баусці, Валмієрі, Вентспілсі, Даугавпілсі, Єкабпілсі, Єлгаві, Краславі, Кулдизі, Лієпай, Огре, Резекне, Салдусі, Тукумсі, Цесісі, Юрмалі, відзем. містах Алуксне, Валка, Гулбене, Лімбажі, Мадона, латгал. – Балві, Лудза, Прейлі, земгал. – Добеле, курзем. – Талсі. 2002–14 у концерт. залі «Дзінтарі» в Юрмалі з ініціативи латв. композитора Р. Паулса та укр. композитора І. Крутого проходив щоріч. міжнар. конкурс молодих виконавців «Нова хвиля», лауреатами якого ставали й укр. виконавці (1-а премія – Джамала, 2009; 2-а премія: Тіна Кароль, 2005; дует «Барселона», 2007; Т. Ширко, 2010; М. Собко, 2011; В. Петрик, 2014; 3-я премія: М. Яремчук, 2012; В. Рибіков, 2014; спец. премія А. Пугачової: Тіна Кароль, 2005; Міла Нитич, 2009). У 2003 у Ризі відбувся щоріч. міжнар. пісен. конкурс «Євробачення», на якому вперше дебютувала Україна (12-е м., О. Пономарьов). 2014 Рига разом зі швед. м. Умео були культур. столицями Європи. Об'єкти світ. спадщини ЮНЕСКО: істор. центр Риги (від 1997), пункти геодез. дуги Струве «Сесту-Калнс» (с. Сауснея Мадон. краю) та «Якобштадт» (Єкабпілс; обидва – від 2005). У 2001 латис. фольклорну спадщину, узагальнену як «Шафа дайн», визнано ЮНЕСКО унікал. заг.-світ. надбанням і занесено у список «Пам'ять світу». Її становлять 217 996 текстів дан, які зібрав у 2-й пол. 19 – на поч. 20 ст. латис. фольклорист К. Баронс (1880 у Москві за його ескізом створ. шафу для укладання картотеки, яку 1893 перевіз у Ригу; 1894–1915 опублікував своє зібрання). На тер. Л. локалізовано понад 100 середньовіч. замків лівон. періоду, у яких нині відсутні наземні частини або залишилися руїни. Серед визнач. пам'яток – археол. комплекс у м. Гробіня (Курземе; 7–13 ст.), руїни Валмієр., Гробін., Кокнес. (Відземе), Кримулд. (Сігулда), Фолкенбер. (на г. Маконькалнс, Латгалі; усі – 13 ст.), Добел., Лудзен. (обидва – 14 ст.) замків, Вентспілс., Сігулд., Турайд. (Сігулда), Цесіс., або Венд. (усі – 13 ст.), Яунпілс. (Земгале; кін. 13 – поч. 14 ст.), Крустпіл. (Єкабпілс; 14 ст.), Бауський (15 ст.) замки, Тукум. вежа (13 ст.), Даугавпілс. фортеця (1810), собор св. Сіманіса у Валмієрі (1283), лютеран. церква св. Іоана у Цесісі (13 ст.), Валксько-Луґаз.

лютеран. церква (15 ст.), садиба Шлокенбека (с-ще Мілзкалн; 15 ст.), Мітав., або Єлґав. і Рундал. (Земґале) палаці (обидва – 18 ст.), стара частина Кулдіґи, лівське с. Кошраґіс (1852), дерев'яні літні котеджі у мікрорайоні Дзінтарі в Юрмалі (19–20 ст.). У Ризі – замок (нині резиденція президента; 14 ст.), лютеранські Домський собор (1211–70) і церква св. Петра (13–17 ст.), костел св. Якова (13 ст.; раніше – лютеран. собор), Піщана, або Порох. вежа (13 ст.), будинок Черноголових (14 ст.), Двір конвенту (14–18 ст.), житл. комплекс «Три брати» на вул. Маза Пілс, № 17 (15 ст.), 19 і 21 (обидва – 17 ст.), швед. ворота (1689), казарми Якова (18 ст.), Велика (1854–57) та Мала (1864–66) гільдії, нац. опера (1860–63), сейм (1867, 1922), пам'ятник Волі та військ. кладовище (1913, 1915, 1931–35), ринок (1-а пол. 20 ст.; один із найстаріших і найбільших у Європі), телевежа (1979–89, 368,5 м; найбільша споруда у країнах Балтії, 3-я за вис. у Європі – після Останкін. і Київ. телевеж), нац. бібліотека (2008–14).

Свою історію латв. спорт веде від часів Рос. імперії. У серед. 19 ст. було засн. Стрілец. товариство у Ризі, яке у подальшому посприяло виникненню всесвітньовідомої латв. спорт. школи зі стрільби. 1912 ризький студент Г. Блау на 5-х Олімпійських іграх у Стокгольмі завоював бронз. медаль в особистій першості зі стэнд. стрільби. У 2-й пол. 19 ст. традиційними для латишів стали веслув., вітрил., велосипед. спорт, боротьба, важка атлетика та плавання, наприкінці 19 – на поч. 20 ст. – , [легка атлетика](#), у 1-му десятилітті 20 ст. – футбол і хокей. Також на поч. 20 ст. досить популярними були буєр., кінний, санний спорт, автоперегони та шахмати. Від 6 до 20 липня 1914 у Ризі проходила 2-а Всерос. олімпіада (1-а відбулася в серпні 1913 у Києві), у якій взяли участь спортсмени з 50-ти організацій і військ. частин з 24-х міст Рос. імперії. Найбільше учасників – з Риги (бл. 300), С.-Петербурґа (200), Києва (150) та Москви (70). З Києва прибули спортсмени товариства «Спорт», гуртка любителів спорту, фехтувально-гімнаст. курсів, спорт. гуртка Університету св. Володимира, яхт-клубу, змагалися також офіцери Київ. і Одес. військ. округів. Нині найпопулярнішими видами спорту у Л. є хокей, [баскетбол](#), футбол, волейбол, теніс, велосипед. спорт, [бобслей](#), санний спорт, важка атлетика, спідвей. За період 1924–36 і 1992–2014 латв. збірна завоювала на Літніх Олімпійських іграх: з легкої атлетики – 4 сріб. (Лос-Анджелес, 1932; Сідней, 2000; обидві – ходьба на 50 км; Афіни, 2004; Пекін, 2008; обидві – метання списа) і бронз. (ходьба на 50 км, Берлін, 1936), з боротьби у категорії 79–87 кг – срібну (Берлін, 1936), у греблі на одиноч. каное на 1000 м – 2 срібні (Барселона, 1992; Атланта, 1996), зі стрільби з швидкіс. пістолета на 25 м – срібну (Барселона, 1992), з велоспорту – 2 золоті (Пекін, 2008; Лондон, 2012; обидві – велосипед. мотокрос) та бронз. (груп. шосейна гонка, Барселона, 1992), зі спорт. гімнастики – золоту (вільні вправи, Сідней, 2000) та срібну (опор. стрибок, Афіни, 2004), з дзюдо у категорії до 73 кг – бронз. (Сідней, 2000), з сучас. п'ятиборства – срібну (Афіни, 2004), з важкої атлетики у категорії понад 105 кг – срібну (Афіни, 2004) та бронз. (Пекін, 2008), з пляж. волейболу – бронз. (Лондон, 2012) медалі; на Зимніх Олімпійських іграх: з санного спорту – срібну (двійка, Ванкувер, 2010) та 3

бронз. (одинач., Турин, 2006; естафета та двійка, Сочі, 2014), зі скелетону – 2 срібні (Ванкувер, 2010; Сочі, 2014), з бобслею – срібну (четвірка, Сочі, 2014) медалі. Низка латв. хокеїстів грала у НХЛ, баскетболістів – у НБА. 1935 збірна Л. з баскетболу стала переможцем, 1939 посіла 2-е м. на Чемпіонаті Європи. 1999 у Л. пройшов Чемпіонат Європи з легкої атлетики серед юніорів (Риґа; українці здобули 3 сріб. – В. Слободенюк, біг на 3 тис. м з перешкодами, Ю. Гуртовенко, біг на 800 м, Н. Сидоренко, біг на 3 тис. м – та бронз. – К. Васюков, естафета 4 x 100 м – медалі), 2003 – Чемпіонат світу з санного спорту (Сіґулда) та Чемпіонат Європи з вільної боротьби (українці завоювали 3 сріб. – В. Златова, С. Прядун, Е. Тедеев – та 2 бронз. – О. Кригіна, В. Тасоєв – медалі), 2006 – Чемпіонат світу з хокею (укр. збірна зайняла 12-е м.; обидва – Риґа), 2009 – Чемпіонат Європи з баскетболу серед жінок (Лієпая, Валмієра, Риґа; укр. збірна посіла 13-е м.). Латиші відігравали важливу роль у спорт. житті й за часів СРСР. Багато латв. хокеїстів і баскетболістів у складі збірних СРСР посідали перші місця на міжнародних змаганнях. Чол. баскетбол. команда «АСК» тричі ставала чемпіоном Європи (1958, 1959, 1960), жін. баскетбол. команда «ТТТ» (обидві – Риґа) 18 разів виграла Кубок європ. чемпіонів. Латв. метальники списа за часів СРСР здобули 4 золоті медалі на Олімпійських іграх (1956, 1960, 1968, 1980). Наприкінці 1980-х – на поч. 1990-х рр. однією з кращих тенісисток у парному розряді була латишка укр. походження Л. Нейланд. 1945–90 латиші знач. результатів досягли й в ін. видах. спорту.

26 серпня 1991 Україна визнала незалежність Латв. Респ., 4 грудня того ж року Латв. Респ. – незалежність України. 12 лютого 1992 між країнами встановлені дипломат. відносини. 1993 у Ризі відкрито посольство України, а у Києві – посольство Л., 2006 у Вентспілсі – почесне консульство України (2014 закрито), 2005 у Львові, 2014 у Чернігові та 2015 в Одесі – почесні консульства Л. Першими послами стали: з укр. боку – В. Гладуш, з латв. – П. Симсонс. Обов'язки послів України також виконували дипломати В. Михайловський (1997–2003), В. Жовтенко (2003–04), А. Олійник (2011–14), вчений-економіст М. Янків (2004–05) і поет, перекладач, літературознавець Р. Чилачава (2005–10), тимчас. повірених – журналіст В. Чорний (1993–97), дипломати О. Кушнір (2010–11) і А. Козлов (2014–15). Від 10 травня 2015 послом України у Л. є дипломат Є. Перебийніс. На міжнар. арені латв. влада послідовно підтримує позицію України, зокрема вона неодноразово критикувала рос. керівництво за анексію Криму та розпалювання військ. конфлікту на Донбасі. Разом з ін. країнами ЄС застосовує проти РФ екон. санкції. Л. активно допомагає Україні у проведенні демократ. реформ, підтримує євроінтеграц. курс українців, визнала голодомор 1932–33 геноцидом українського народу. У Л. з візитами перебували президенти України Л. Кучма (1995), В. Ющенко (2006), В. Янукович (2010), П. Порошенко (2015), голова ВР України В. Литвин (2005, 2012), прем'єр-міністри України М. Азаров (2012), А. Яценюк (2015; зустрівся також з представниками укр. діаспори, брав участь у відкритті пам'ятника Т. Шевченку у парку Кронвальда побл. посольства України), міністри закордон. справ України (1997, 2002, 2004, 2011, 2013), міністр економіки України (2009), чл. депутат. групи укр.-латв. парламент.

співпраці (2016), в Україну – президенти Латв. Респ. Г. Улманіс (1995, 1997), В. Віке-Фрайберга (2005 – двічі), В. Затлерс (2008 – тричі, у червні брав участь у Київ. міжнар. енергет. саміті; 2010), А. Берзінш (2013), Р. Вейоніс (2015), латв. прем'єр-міністри Г. Крастс (1998), Л. Страу-юма (2014, 2015), голова сейму І. Удре (2006), міністри закордон. справ Л. (1996, 1998, 2000, 2003, 2008, 2011, 2014 – двічі), держ. секр. МЗС Л. (2014), міністри оборони (2005, 2014), економіки (2011), охорони здоров'я та юстиції (обидва – 2014) Л., делегації сейму – чл. групи латв.-укр. парламент. співпраці (2014, 2016) та комісії у справах Європи (2014), парламент. секр. (2014). У грудні 2005 в Києві відбувся форум «Співдружність демократичного вибору» (як альтернатива СНД), у якому взяли участь Україна, Молдова, Л., Литва, Естонія, Польща, Словенія, Македонія, Румунія, Грузія. На поч. лютого 2016 з ініціативи Л. відбувся спіл. візит в Україну спікерів країн Балтії та Пн. Європи, Л. представляла віце-голова сейму І. Либиня-Еґнере. Діє Латв.-укр. міжуряд. комісія. Великий потенціал розвитку мають латв.-укр. екон. відносини. Унаслідок свого геогр. розташування та широких ринк. можливостей Україна досить приваблива для латв. інвесторів. 2014 обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та Л. склав 551,8 млн дол. США (на 25 % більше порівняно з 2013); укр. експорт становив 376,8 млн дол. США (на 33 % більше), імпорт – 175 млн дол. США (на 5 % більше). Експорт товарів зріс на 25 %, імпорт – на 1 %, експорт послуг – на 124 %, імпорт – на 38 %. Структура експорту товарів: мінерал. паливо, нафта та нафтопродукти – 28,1 %, залізничні локомотиви – 8 %, одяг і фурнітура, текстиль – 6,6 %, какао та какаопродукти – 5,2 %, мідь і вироби з неї – 4,8 %, реактори ядерні, котли, машини – 4,6 %, цукор і кондитер. вироби – 4,6 %; структура імпорту: фармацевт. продукція – 30,1 %, продукти з м'яса та риби – 5,7 %, орган. хім. сполуки – 5,4 %, синтет. або штучні волокна – 4,4 %, ін. харч. продукти – 4,4 %, риба та ракоподібні – 4,3 %. Унаслідок низки причин, зокрема й пов'язаних з криз. явищами в укр. економіці та воєн. діями на Донбасі, 2015 обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та Л. склав лише 348,8 млн дол. США; укр. експорт становив 226,1 млн дол. США, імпорт – 122,7 млн дол. США; експорт товарів зменшився на понад 33 %, імпорт – на майже 3 %, експорт послуг – на майже 50 %, імпорт – на майже 42 %. Низка латв. міст є побратимами укр. міст, зокрема партнер. стосунки встановлено між владами Києва та Риги, Харкова та Даугавпілса, Івано-Франківська та Єлґави, Алушти (АР Крим) та Юрмалі, Трускавця (Львів. обл.) та Лудзи і Даугавпілса, Ніжина (Черніг. обл.) та Прейлі. Підписано протоколи намірів щодо співпраці між Львів. міськрадою та Ризькою думою, Ічнян. райдержадміністрацією (Черніг. обл.) та Даугавпіл. крайовою думою, між Дрогоб. міськрадою (Львів. обл.) і Смілтен. крайовою думою.

Українці у Л. вперше згадуються від серед. 19 ст. Це були переважно науковці, культурні діячі, кваліфік. працівники у різних галузях, військовики рос. армії та студенти. Здавня на заробітки до Л. приїжджали й укр. селяни. 1911 у Ризі А. Маршинський заснував укр. товариство «Громада», яке існувало до 1914. У 1910-х рр. в Л. друкувалася г. «Український голос» (ред. – С. Пилипенко). На поч. 20 ст. укр. і латв. партії співпрацювали у рамках Союзу

автономістів, Союзу народів, Ліги іноземців, народів Росії та З'їзду народів Росії. 1917 створ. ризьку організацію УПСР і Укр. раду 12-ї армії, яка у травні того ж року в Ризі провела 1-й Укр. конгрес військ. делегатів. 1919 були встановлені дипломат. відносини між Директорією УНР і Латв. нац. радою. Укр. консулами в Л. працювали Н. Бендерівський, Е. Флейшерс і В. Конашевський. Від весни 1919 послом УНР у Естонії та Л. був Є. Голицинський. Наприкінці 1919 на посаду голови Надзвич. дипломат. місії УНР у країнах Балтії призначено В. Кедровського. У січні 1920 він прибув до Риги, де очолив офіц. дипломат. місію. У серпні–вересні того ж року у Булдурі (р-н Юрмали) укр. делегація на чолі з міністром внутр. справ УНР О. Саліковським брала участь у 4-й конф. балт. країн. Укр. і латв. сторони декілька разів обговорювали ідею створення Балто-Чорномор. союзу. Деякий час був радником дипломат. місії у Л. скульптор М. Парашук. 1921 утвор. Комітет укр. біженців-емігрантів, 1932 – Латв.-укр. товариство (фундатори: промисловець М. Світличний, інж. М. Римбаковський, торговець М. Хміль та колиш. секр. місії УНР Л. Задорожний; обидва – Рига). 1922–23 посольство УСРР очолював Є. Терлецький. Зі встановленням рад. влади багатьох українців репресували. У 1-й пол. 1940-х рр. під час 2-ї світової війни частка українців у Л. зростає у 5 разів, зокрема й за рахунок новоприбулої заагіт. нім. владою молоді та червоноармійців, які потрапили в оточення. Їх переважно залучали на роботи у с. госп-ві. Частина укр. чоловіків стала вояками Латис. добровол. легіону СС. Українці також брали участь у рад. підпіллі в Л. У складі рад. армії на тер. Л. воювали українці: Герої Рад. Союзу – В. Акуленко, П. Атамановський, Л. Бердичевський, А. Бордюгов, І. Борщик, П. Бублій, А. Бурковський, В. Воронін, Г. Галуза, Ю. Головатий, К. Дитюк, В. Догаєв, П. Дорошенко, Ф. Клейбус, В. Кришкін, І. Курганський, І. Малка, І. Мороз, В. Пригов, В. Пульний, Г. Смирнов, С. Срібний, М. Сукач, М. Тищенко, М. Чичикало, П. Шпак, Є. Шутько, Д. Яремчук та ін., повні кавалери ордена Слави – І. Іванов, О. Козинець, М. Кравченко, М. Крюков, І. Лазаренко, В. Лисин та ін. У бою за Бауску загинув укр. поет В. Булаєнко. На укр. землях відзначилися уродженці Л. – Герої Рад. Союзу Ф. Бобров, П. Грецький, П. Зубов. 1945 багато українців емігрували на Захід. Згодом значна кількість українців зазнала вдруге сталін. репресій, дехто повернувся в Україну або переїхав у ін. рад. республіки. 1943–46 уряди УНР і Латв. Респ. у екзилі співпрацювали у рамках Антибільшовицького блоку народів. У сучас. вигляді укр. діаспора почала формуватися у 2-й пол. 1940-х рр., її збільшення завершилося водночас з розпадом СРСР. Нинішні представники укр. громади це переважно: колишні молоді спеціалісти, які після закінчення укр. ВНЗів, були направлені в Л. на підприємства, у наук. і освітні установи тощо; українці, які поїхали здобувати вищу освіту у латв. ВНЗах, а після їхнього закінчення залишилися працювати у Л.; кадр. і строк. військовики, які після завершення служби у рад. армії залишалися жити у місцях дислокації частин; сезонні робітники, як правило, чоловіки, які працювали у сільс. і ліс. господарствах, на риболов. та ін. судах, а з часом тут одружилися; депорт. особи, які переїхали з Сибіру; нащадки перерахов. груп. 1920 у Л. проживали бл. 1 тис., 1925 – 512, 1930 – 1629 (у Ризі – 562, Даугавпілс. пов. – 166, Резекнен. пов. – 112, Лієпай. – 90), 1935 – 1844 (0,1 % від заг.

чисельності насел. Л.), 1943 – 11 339 (за нім. переписом), 1959 – 29 440 (1,4 %), 1970 – 53 641 (2,3 %), 1979 – 66 703 (2,7 %), 2000 – 63 644 (2,7 %), 2007 – 57 794 (2,5 %) українці. За Всесоюз. переписом насел., 1989 найбільша кількість українців була зосереджена у Ризі (43,6 тис.), Лієпаї (8,6 тис.), Даугавпілсі (3,9 тис.), Вентспілсі (3,2 тис.), Єлгаві (2,8 тис.), Юрмалі (2,1 тис.), Резекне (0,7 тис.), Ризькому (4,6 тис.), Бауському (1,7 тис.), Добельс. (1,6 тис.), Огрському (1,5 тис.), Лієпай. (1,4 тис.) та Єкабпілс. (1,3 тис.) р-нах. На поч. 1990-х рр. з 78,5 тис. українців уродженцями Л. були бл. 30 %, України – 70 %. Громадянство Л. тоді отримали лише 14,5 тис. українців. Нині у Ризі мешкає понад 30 тис., Лієпаї – бл. 5 тис., Даугавпілсі – бл. 2,5 тис., Вентспілсі – 2,3 тис. українців. Із заг. кількості осіб укр. походження бл. 35 % є громадянами Л., ін. мають статус «негромадян». Зокрема за даними Упр. натуралізації Латв. Респ., 2009 із проживаючих у Л. українців 17 853 особи були громадянами, 34 016 – «негромадянами». Високу питому вагу серед українців становлять пенсіонери та відставні військовики. Більшість лієпай. українців служила на флоті. Багато даугавпілсців укр. походження працювало на підприємствах хім. промисловості, вентспілсців укр. походження – на нафтотерміналі та в торг. порту. Значна кількість українців, які проживають у невеликих містах і селах, латишизувалися. Нині у Ризі функціонують Укр. культ.-осв. товариство «Дніпро» (засн. 1988, зареєстр. 1991; його головою неодноразово переобирався І. Наливайко, очолювали також В. Прудіус, Г. Крутий), соц.-політ. Спілка українців Л. (1996; кер. – Л. Белінцева), Центр «Л.–Україна» (виник 1999 за участі латис. перекладача, зокрема й з української мови, К. Скуєнієкса; ним керували О. Мисько, Ю. Садловський, нині – В. Іваницький), Укр. товариство «Україна–Л.» (2000; кер. – К. Гупало), Об'єдн. українок Л. (2004; кер. – Н. Квітницька), Укр. центр соц. дослідж. «Етнікос» (2005; кер. – Н. Лисогорова), Укр. товариство «Вектор у Європу» (2005; кер. – Д. Семенов), Укр. центр дітей і молоді Л. (2011; кер. – О. Берга), Конгрес українців Л. (2012; кер. – М. Павлюк; входить до складу Світ. і Європ. конгресів українців), Товариство представників різних національностей, небайдужих до майбутнього України, патріотів Л. «SOS допомога Україні» (засн. 2014, зареєстр. 2015; кер. – Є. Бранте); у Резекне – Укр. культ.-осв. товариство «Водограй» (1996; перший кер. – Л. Белінцева, нині – В. Закачура); у Вентспілсі – Укр. культ.-осв. товариство «Кобзар» (кер. – В. Пошкурлат); у Лієпаї – Укр. культ.-осв. товариство «Світанок» (кер. – Л. Давиденко; обидва – 1998), Спілка українців «Родина» (2005; кер. – А. Васейко); у Даугавпілсі – Укр. культ.-осв. товариство «Мрія» (2003; кер. – Н. Стаховська); у Єкабпілсі – Укр. культ.-осв. товариство «Явір» (кер. – В. Костушевіч); у Єлгаві – Укр. культ.-осв. товариства «Джерело» (обидва – 2004) і «Смерека» (2010; кер. – І. Костик), Товариство підтримки України (2015; правління: П. Мілюнс, Т. Лазда, К. Рімша); у м. Вангажі (Відземе) – Укр. культ.-осв. товариство «Ятрань» (засн. 2005 на базі філії товариства «Дніпро»; кер. – І. Дукуль); у Лудзі – Укр. культ.-осв. товариство «Черемшина» (2009; кер. – М. Павлюк). Певний час у Ризі діяли Укр. молодіж. клуб (від 1989; ініціював проведення у Юрмалі конф. Укр. демократ. руху), Укр. фонд «Діаспора» (від 1994), Укр. культурно-екон. центр (від 1991; сприяв взяттю в оренду, ремонтуванню та меблюванню будівлі посольства України). Від 1988 брав участь у

створенні багатьох укр. культур. об'єдн., зокрема товариства «Дніпро», Укр. культурно-екон. центру та Спілки українців Л. В. Строй; знач. внесок у розвиток укр. громад. життя у Л. зробила В. Ільяхова. У 1-й пол. 1990-х рр. у Києві за участі письменника та перекладача Ю. Завгороднього організоване товариство «Україна-Л.». На базі Укр. культ.-осв. товариства «Дніпро» 1989 були створ. укр. неділ. школа (від 1991 – Ризька укр. середня школа, у якій нині навч. процес ведеться двома мовами: латис. – 60 %, укр. – 40 %; деякі з її випускників здобували вищу освіту в Україні; 2012 відкрито оновлене приміщення) та однойм. ансамбль українські народні пісні (виступав у низці укр. міст, зокрема Києві та Чернігові, Білорусі, Естонії; кер. – засл. працівник культури України М. Білашицький), при ньому діють укр. літ. клуб і клуб пенсіонерів «Берегиня» (кер. – Н. Грабар); при Укр. культ.-осв. товариствах «Водограй» і «Світанок» створ. однойм. ансамблі укр. пісні, при Укр. культ.-осв. товаристві «Кобзар» – ансамбль укр. пісні «Мрія», при Об'єдн. українок Л. – ансамбль укр. пісні «Україночка», при Укр. культ.-осв. товаристві «Ятрань» – ансамбль укр. пісні «Веселка», при Спілці українців «Родина» – дит. ансамбль «Лілея», укр. неділ. школу «Незабудка», центр укр. культури «Берегиня», при Укр. культ.-осв. товаристві «Смерека» – однойм. ансамбль укр. пісні, єдиний у Л. укр. дит. театр «Коза-дереза», при Укр. центрі дітей і молоді Л. – молодіж. ансамбль «ЛВУА». 2006 у Ризі зареєстровано Об'єдн. укр. т-в Л. (кер. – Л. Белінцева). На латв. землі 2001 пройшли Дні культури та мистецтв укр. т-в Л., 2005 – Дні культури «Укр. нар. традиції Л.» і Свято українців «Червона калина». На славіст. відділ. філол. факультету Латв. університету викладається укр. літ-ра. Від 2004 функціонує відділ укр. літ-ри (до 2010 – Укр. інформ. центр) Латв. академ. б-ки та нерегулярно друкується укр. г. «Вісник». Щомісяця на радіо «Домська площа FM» виходить укр. програма «На хвилях Дніпра» (ведуча – Л. Пилип). 2011 у Ризі пройшла Міжнар. наук.-практ. конф. «100 років української діаспори в Латвії. Історичний досвід та перспективи збереження національної ідентичності в умовах глобалізації» та відбулася перша вистава новоствор. Укр. нар. театру Л. Нині одним із провід. дослідників укр.-латв. міждерж. і міжнац. зв'язків та історії українства у Л. є латв. історик Е. Єкабсонс. Діяльність дивізії «Галичина» вивчав нім. історик латис. походження Г. фон Краннгальс. 1894–95 у Лієпаї перебував на засланні правознавець, академік УАН Б. Кістяківський, 1905 у Ризі займався рев. агітацією укр. держ. і освіт. діяч М. Скрипник, 1983–90 був архівістом і дир. Центр. держ. архіву Латв. РСР укр. і кримськотатар. держ. діяч Р. Чубаров. Серед укр. вчених, які мають латв. коріння, – біолог, академік С.-Петербур. АН О. Ковалевський, географ Д. Богорад, геолог Й. Лапкін, ботанік Е. Ліндемманн, лікарі Е. Александрова, А. Альтгаузен, М. Блауберг, А. Вегер, Л. Гіршман, Р. Гасуль, Г. Губіна-Вакулик, М. Гуревич, Г. Гольдблат, В. Дагілайський, Е. Каган, М. Копелович, С. Кузьменко, Н. Лук'яненко, В. Плевінскіс, математики Я. Бланк, П. Воронець, фізики С. Виноградов, А. Ліхтер, В. Швець, О. Шишловський, фахівець у галузі механіки Б. Коносевиц, хіміки К. Луняка, Б. Марков, фахівець у галузі буд. матеріалів О. Нікіфоров, фахівець у галузі металургії О. Яковченко, культуролог Є. Бистрицький, правознавець Л. Карум, економіст О. Лабурцева, соціолог В. Подшивалкіна. Уродженцями України є хімік, академік АН Латв. РСР,

співроб. Інституту неорган. хімії АН Л. Ю. Банковський, лісівник, почес. чл. АН Л., співроб. Інституту лісогосп. проблем АН Л. М. Буш, фахівець у галузі міцності повітр. суден, проф. Ризького тех. університету В. Павелко; уродженцями Л. – брати фахівець у галузі механіки, академік АН УРСР Микола та невропатолог, академік АМН СРСР Сергій Давиденкови, фахівець у галузі держ. будівництва, чл.-кор. ВУАН О. Дзеніс, чл.-кор. НАНУ – економіст Т. Єфименко та фахівець у галузі механіки Є. Никифорович. Були проф. Харків. університету латис. мовознавець, чл.-кор. АН СРСР, академік АН Латв. РСР Я. Ендзелін, латис. біохімік, фізіолог М.-Р. Крїмберг, проф. Харків. і Київ. університетів – латис. правознавець К.-В. Зелер, проф. Одес. ВНЗів – латис. лікар-терапевт М. Зиле, латис. провізор А. Кангер, латис. фахівець у галузі кораблебудування Ч. Кларк, проф. Харків. університету та Катеринослав. вищих жін. курсів (нині Дніпропетровськ) – латис. анатом, гістолог А. Зоммер, співроб. Ради нар. господарства Волин. губ. і викл. Житомир. пед. інституту – латис. лісівник, академік АН Латв. РСР А. Кальніньш. Укр. науковці, які працювали у латв. наук. установах і ВНЗах: економіст, статистик, академік УАН В. Косинський, лікарі К. Білиловський, С. Боровков, К. Васильєв (у Ризі народився його син – лікар К. Васильєв), В. Клименко, фізіолог, біохімік С. Комаров, вет. лікар О. Виноградова, геолог М. Давиденко, гідролог, гідрохімік Л. Журавльова, гідробіологи подружжя Віктор та Ірина Івлєви, фахівець у галузі будівництва Т. Ляшенко, технолог молоч. промисловості Г. Твердохліб, філософ К. Зуєв, історик Д. Костенко, правознавець В. Синайський, економіст І. Чепурнов. В укр. і латв. театрах, операх, ансамблях, оркестрах тощо виступали та здійснювали постановки: актори – засл. арт. Латв. РСР і УРСР О. Безсонов, подружжя засл. арт. УРСР Ірина та засл. арт. Латв. РСР, нар. арт. УРСР Анатолій Кравчуки (у Лієпаї народився їхній син – актор, режисер, засл. діяч мистецтв України О. Кравчук), нар. арт. України Лесь Сердюк, засл. арт. УРСР Г. Кремерт і Г. Сизов; артисти балету, балетмейстери – засл. арт. УРСР А. Кальченко та засл. арт. України В. Іванус; спі-вак, засл. арт. Латв. РСР і УРСР В. Давиденко; диригенти – засл. діяч мистецтв Латв. УРСР О. Данилов, засл. арт. Респ. Е. Купер; режисер, нар. арт. Латв. РСР і України А. Кац. У Харкові народилася актриса, нар. арт. Латв. РСР К. Бур-Бунчук, у Даугавпілсі – піаніст, проф. Одес. консерваторії Є. Ваулін, у Сїгулді – актор, засл. арт. УРСР В. Митрофанов. З Україною та Л. пов'язані життя та діяльність авіаконструктора О. Кудашева, мистецтвознавця, літературознавця Р. Пельше, поета, перекладача М. Григоріва, письменника, перекладача А. Мацевича, громад.-політ. діяча Я. Бусла; художників Д. Ангельського, Я. Бірзгала, Б. Бланка, А. Бородкіна, О. Гармаша, М. Глейха, О. Гонобаліної, К. Ковтурмана, М. Колесника, В. Кудояра, О. Кучерук, сестер Г. Лекаревої-Нікітіної та Л. Туржанської, Н. Лук'яньонок, В. Масютина, З. Фролової, Я. Шапіро, скульпторів О. Миська та Л. Синькевича, мистецтвознавця, публіцистки, художниці Г.-І. Каркльїнь; патріарха Латв. Православ. Церкви та архієпископа Ризького і всієї Л. Іоанна (І. Поммера), церк. діяча УПЦ КП Лаврентія (М. Миговича); футболістів, тренерів В. Жиліна й О. Лужного, тренерів В. Кушніра ([бокс](#)) та В. Ломакіна (самбо, [дзюдо](#)), віндсерфінгіста С. Найдича, веслувальників Г. Вілкса, Л. Недвиги, шашкіста М. Пустинникова, батька та сина мотогогонщиків Віктора і Володимира Тро-

фимових; Героїв Рад. Союзу Я. Берзіна, П. Белікова, Ф. Денисюка, Г. Кухарева, Я. Швачка. У Л. здобували вищу освіту укр. науковці, літератори, митці та культурні діячі, зокрема економгеограф Е. Алаєв, хімік І. Мосціцький, прозаїк, драматург В. Канівець; художники М. Бурячок, О. Гуменчук, Я. Калашник, В. Капітонова, Г. Соколенко, майстер худож. фарфору В. Ковальчук; церк. діяч РКЦ М. Трофим'як. Директор Ризьких садів і парків Г.-Ф.-Ф. Куфальдт заклав існуючу композицію Шарівського парку (Сум. обл.), виконував опорядження парків рос. імператорів, зокрема й у Криму. 1918–26 у Ленінграді (нині С.-Петербург) на Кам'яноострів. проспекті стояв пам'ятник Т. Шевченку, який виконав латв. скульптор Я. Тільберг. Укр. фахівець Б. Кандиба 1891–94 брав участь у розширенні Лієпай. порту, укр. фахівець Г. Фукс 1975–76 спорудив Острів., або Моск. міст через Даугаву в Ризі (довж. 3,5 км; премія РМ СРСР, 1981).

Є. П. Перебийніс, А. І. Шушківський

Латиська література (Л. л.) – література латиського народу. Розвивається латиською мовою. Ґрунтується на традиціях багатого нац. фольклору – нар. пісні, казки, легенди тощо. Створення нац. літ-ри штучно стримували нім. феодали, які наприкінці 12 ст. загарбали країни Балтії. Лише у 16 ст. вийшли книжки латис. мовою (реліг. змісту). Першими творами латис. світської літ-ри стали рукописні пісні Е. Кікуліса (1777), зб. нац. писем. поезії «Пісеньки» Ю. Алуна (1856), перше найповніше вид. латис. нар. пісень – «Латиські дайни» (т. 1–6, 1894–1915; підготував латис. фольклорист К. Барон). Творчість представників нар. романтизму Аусекліса (М. Кругземіса) і А. Пумпура мала яскраво виражений антифеодал. характер. Перші зразки латис. прози – роман «Часи землемірів» (1879) братів М. і Р. Каудзітів та оповідання «У волосному суді» (1885), «Багата рідня» (1886) Апсишу Єкабса про життя латис. села позначені впливом рос. реалізму. У 1870–80-і рр. у новоствор. театрах Риги і Єлґави йшли перші латис. п'єси А. Алуна «Доморослий», «Ті, що співали пізно ввечері» та ін. У 1890-х рр. поживався літ. рух т. зв. новою течією інтелігенції (Я. Райніс, П. Стучка, Я. Янсон-Браун та ін.). Громадян. мотиви присутні у творчості поетеси і драматурга Аспазії (п'єса «Втрачені права», поставлена 1894; зб. віршів «Червоні квіти», 1897). Розвинувся талант майстра новелістики і драматургії Р. Блаумана (оповідання «Весняні заморозки», 1898; «Андріксон», «В затінку смерті», обидва – 1899; п'єси «Блудний син», 1893; «У вогні», 1905), у творах якого відображено життя селян і занепад патріархал. відносин на селі. У ці роки в літературу ввійшов Я. Порук – один зі своєрід. латис. поетів-романтиків. Відчут. поштовхом у розвитку Л. л. стали рев. події 1905–07. У цей час на повний голос заявив про себе Я. Райніс зб. поезій «Далекі відгуки синього вечора» (1903), «Посіви бурі» (1905) та ін., де в алегор. формі відобразив рев. настрої мас. Боротьбі за волю присвячені його п'єси «Вогонь і ніч» (1905), «Грав я, танцював» (1919). Його філос. поезія і драматургія збагатили Л. л. ідейно й тематично. Майстром латис. балади, поеми, віршів для дітей, перекладу виступив В. Плудоніс, у його алегор. поемі «В сонячну далечінь» (1912)

висловлена віра в перемогу сил прогресу. На поч. 20 ст. у Л. л. утвердився крит. реалізм: твори А. Упіта (повість «Буржуа», 1907; романи «Нові витoki», 1909; «В шовковому павутинні», 1912; «Золото», 1914), Е. Бірзнієка-Упіта (зб. оповідань «Під вечір», 1913, «Оповідання сірого каменя», 1914), Судрабу Еджуса, А. Бригадере та ін. У 1920–30-і рр. Л. л. розвивалася у склад. умовах становлення незалеж. Латвії. Це знайшло відображення у творах Я. Райніса, Я. Судрабкаліса, А. Чака, Я. Грота, Л. Лайцена та ін. У прозі з'явилися цикл романів «На грані віків» (1937–40), сатир. комедії «Чоловік удови» (1925) й «Зачароване коло» (1929), істор. трагедії «Мірабо» (1926) та «Жанна д'Арк» (1930) А. Упіта. У літературу прийшов В. Лаціс з реаліст. творами про життя моряків і рибалок (роман «Син рибалки», т. 1–2, 1933–34). Свій внесок у Л. л. зробили письменники, які жили за межами Латвії – у СРСР (Я. Судрабкаліс, Р. Ейдеманіс, С. Бергіс та ін.), які розробляли переважно теми більшов. перевороту 1917 і воєн. дій 1918–20: п'єса «Авантюра» К. Іокума та Р. Апіна (1935), оповідання «На берегах Даугави» А. Кадікіса-Грозного (1934; опубл. 1936) та ін. Твори багатьох письменників були спрямовані на утвердження державності Латвії, її самобут. культури, піднесення нац. свідомості народу – поема «Страутмени» Е. Вірзи (1933), вірші Е. Адамсона, Я. Акуратера, В. Стрелте, проза А. Нієдри, Я. Веселіса. Істор. минуле країни відтворюють романи Я. Деглава («Рига», 1920), Я. Яншевського («Люди з пущі», 1929), К. Заріня («Каугурці», 1938), А. Гріна, Я. Сарта. Після приєднання Латвії до СРСР 1940 твори багатьох латис. письменників вилучено із літ. процесу. У 1940–50-х рр. розвивалася переважно поезія (Я. Судрабкаліс, В. Лукс, Ю. Ванаг, Ф. Рокпелніс та ін.). Основна тематика – людина, утвердження нових політ. і соц. реалій – поезія Я. Судрабкаліса, Я. Грота, А. Чака, А. Балодіса, проза А. Упіта, В. Лаціса (романи «Буря», «До нового берега»), А. Саксе, Я. Гранта, А. Броделе, Я. Нієдре, Ж. Гриви, п'єси А. Грігуліса. Сучасна Л. л. прагне до глибокого відображення дійсності, багатогран. розкриття внутр. світу людини, аналізу гострих життєвих конфліктів, подій тощо. Розвивається розмаїта стилем поезія (філос., громадян. і любов. лірика М. Кемпе). Розвиток особистості людини, взаємозв'язок долі людини і долі народу, посилення громадян. відповідальності – актуал. проблеми поезії (І. Аузіньш, В. Белшевіца, О. Ваціетіс, А. Веян, І. Зієдоніс, Я. Петерс та ін.); у прозі теми сучасності переважно у психол. та морал. аспектах вирішують З. Скуїньш, Р. Езера, В. Ламс, А. Якубанс та ін. Глибоким розкриттям соц. витоків люд. психології відзначаються оповідання Е. Вілка. Життя і боротьба латис. народу в окупованій нім.-фашист. загарбниками Латвії відображені у творах М. Бірзе, Е. Ліва, А. Янсона. Розвинулися біогр. роман (Я. Нієдре, Я. Калнинь), драматургія (Г. Прієде, Х. Гулбіс, П. Путніньш, П. Петерсонс, Л. Стумбре та ін.), дит. література (З. Ерґле, В. Лукс, А. Саксе, Ю. Ванаг, Я. Османіс, І. Зієдоніс та ін.). Критика і літературознавство представлені працями А. Упіта, К. Краульнша, Я. Калниня, В. Валеїніса, В. Мелніса, Х. Хірша, І. Берсонса, В. Хаусманіса, М. Аболи, Б. Табуна, В. Вавере та ін. Від 1940 діє СП Латвії, виходять г. «Literatūra un māksla» («Література і мистецтво»), літ.-худож. журнали «Karogs» («Прапор») і «Даугава» (російською мовою). Латис.-укр. літ. зв'язки розвиваються від кін. 19 ст., коли у латис. періодиці систематично друкувалися перекл.

творів Т. Шевченка. Поема «Катерина» у перекл. Є. Ліґотню вперше надрук. у ж. «Austrums» («Схід», 1900, № 12). Там само вміщено ст. «Тарас Григорович Шевченко» А. Матіса. 1906 Е. Рудзітіс переклав вірші «Закувала зозуленька» та «Заповіт». 1911 у ж. «Jauntbaš Tekas» («Дороги юності») та г. «Latviešu Avizes» («Латиська газета») надрук. вірші «І небо невмите, і заспані хвилі», «І досі сниться: під горою», «І широку долину», «Ой гляну я, подивлюся», уривок з поеми «Гайдамаки» та ін., перекладені Є. Ліґотню та Е. Рудзітісом. Незважаючи на заборону цар. уряду, у Латвії 1914 відзначено 100-річчя від дня народж. Т. Шевченка. У ж. «Druva» («Нива», 1914, № 4) опубл. вірші «Ой чого ти почорніло», «Молитва», уривок з поеми «Тарасова ніч» у перекл. Ф. Адамовича та ін. Після 2-ї світової війни латис. мовою видано зб. «Вибране» (1951; 1954), поему «Гайдамаки» (1964). У Латвії опубл. багато статей про життя і творчість Т. Шевченка, зокрема «Поет, якому заборонили писати, художник, якому заборонили малювати» В. Гревінша (1951), «Шевченко і латиська література» Е. Сокола (1956) та ін. Вийшли твори І. Франка, Марка Вовчка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, В. Стефаніка, П. Тичини, М. Рильського, Я. Галана, О. Гончара, М. Стельмаха, Ю. Яновського, Д. Павличка, І. Драча, Є. Гуцала, Гр. Тютюнника та ін. Видано антології укр. поезії «Пісня, почата в бурю» та прози «Краса людини» (обидві – 1963), збірники укр. нар. казок «Українські народні казки» (1954) і «Скрипка чаклунів» (1986; усі – Рига) тощо. Перекладачі – П. Айгар, В. Гревінш, М. Кемпе, В. Давідс (Вецаукумс), П. Барда, Я. Плаудіс, Я. Османіс, І. Зієдоніс та ін. Україні присвятили вірші М. Кемпе, А. Веян, Я. Грот, І. Зієдоніс, В. Белшевіца та ін. Про латис.-укр. літ. зв'язки написали статті Я. Судрабкаліс, А. Упіт, К. Краулінь, А. Веян та ін. В Україні жили і працювали латис. письменники Р. Ейдеманіс, А. Цепліс, Р. Пельше. Перші укр. переклади з л. л. з'явилися на поч. 1920-х рр. У 1930-х рр. видано зб. оповідань Л. Лайцена, у повоєнні роки – вибр. поезії Я. Райніса, романи А. Упіта, В. Лаціса, А. Саксе, твори Р. Блаумана, Р. Ейдеманіса, М. Кемпе, окремі книги О. Вацієтіса, Р. Езери, З. Скуїньша, З. Ергле, Е. Веверіса та ін. Вийшли антології «Бурштинові береги. Молода поезія Латвії» (1974), «Латиське радянське оповідання» (1982), «Сучасна латиська повість» (1984); зб. «Латиські прислів'я та приказки» (1972; усі – Київ) та ін. У багатьох театрах України йшли п'єси Я. Райніса. Серед перекладачів – В. Бичко, Ю. Завгородній, Д. Чередниченко, Д. Павличко, І. Драч, І. Липовецька, М. Григорів, А. Шпиталь.

В останні роки «перебудови» і в перші роки незалежності Латвії майже не було худож. прози про сучасні події, побувала актуал. політ. публіцистика. Були надрук. твори, заборонені в Рад. Латвії, серед них – істор. поема В. Белшевіци «Indriķa Latvieša piņzimes uz Līvoniņas hronikas malat» («Записки Індрика Латиського на полях Лівонської хроніки»), де тевтон. новела 13 ст. корелюється з окупацією Латвії 1940. Вийшла зб. поезій К. Скуїнієкса «Sekla sniegā» («Насіння в снігу», 1990), де вміщені вірші, написані в Мордов. таборі. У кн. спогадів постало справжнє життя окупованої як німцями (1941–44), так і СРСР Латвії. Одна із найкращих книжок цього жанру – «Ekzģumaciņa» («Екзгумація», 1992) А. Лієпи. У перші роки незалежності були надрук. твори діаспор. авторів Латвії – прозаїків Д. Содума (США), автора

понад 50-ти оповідань, повістей і романів, А. Еглітиса (США), котрий вважається латис. класиком, а також Т. Чичаука (Канада), автора сюрреаліст. романів. Повернулися також вартісні твори Я. Турбада, А. Рунгіса, В. Краславієтиса та А. Іваска. З письменників старшого покоління З. Скуїньш у романі «*Sīržu zagla uznāciens*» («Вихід серцекрада», 2001) створив містифіков. історію Л. л. 20 ст., де головне – стосунки між письменниками. А. Белс, актив. борець за незалежність і потім довголіт. парламентарій, видав романи «*Sēule merktie*» («Сонячна мета», 1995) – про події 2-ї світової війни, «*Melnā zīme*» («Чорний знак», 1996) – про 1960-і рр., долю латис. інтелігенції під час рад. окупації і русифікації Латвії та «*Lātviesu labirints*» («Латиський лабіринт», 1998) – про долю Латвії у сучас. світі. Трилогія В. Белшевіце «*Bille*» («Біллі», 1993, 1995, 1997) – книга спогадів від історії роду до днів незалежності, котра стала худож. явищем у Латвії. Роман А. Озолінша «*Dukt*» («Дукт», 1991) – єдиний твір автора, що став зразком латис. постмодернізму. Я. Ейнфелдс у романі «*Suku grāmata*» («Книга свиней», 1996), парафразі «Ферми тварин» Дж. Оруелла, показав рад. дійсність тогочас. Латвії, особливо службу в армії, мілітарист. сутність СРСР, авторитаризм і деспотизм з боку метрополії. Н. Ікстена дебютувала двома книжками оповідань. «*Jaunavas mācība*» («Вчення недоторканої», 2001) та «*Dzīves svīnesanas*» («Свято життя», 2006) – фемініст. романи, де в основі долі поколінь латишок різних істор. періодів життя Латвії. Як і Н. Ікстена, Г. Репше належить до літ. хвилі «молодих сердитих жінок», котрі ввійшли у літературу на поч. 1990-х рр. Г. Репше дебютувала романом-антиутопією «*Harizma*» («Харизма», 1994), роман «*Enu apokrīfs*» («Апокриф тіней», 1996) підтвердив її талант, соц. зіркість, власну манеру дещо романтич. письма. Роман «*Sārkans*» («Червоний», 1998) – твір під знаком червоного кольору, символу бурхл. пристрасті. В його основі – жін. долі кількох поколінь латишок. «*Alvas kļiedziens*» («Олов'яний крик», 2002) – щоденник дівчинки-підлітка, яка не сприймає рад. влади, тогочасні традиції і норми. Г. Репше, мистецтвознавець за освітою, написала розвідки про видат. художників Латвії К. Фрідріхсона і Дж. Скулме, а також про нар. поета Латвії О. Вацієтиса. Автор детективів А. Калбергс у, здавалося б, кримінал. романі «*Mēklet sicviete*» («Шукайте жінку», 1996) дав одне з кращих реаліст. зображень тогочас. соц. і політ. життя Латвії з рос. експансією, агентами ФСБ РФ, парт. підкилим. боротьбою і міжнар. бізнесом. Роман альтернатив. історії А. Зелга «*1945. Rīga*» («1945. Рига», 2001) – версія того, яке було б життя, якби переміг А. Гітлер. У центрі твору – питання про можливість збереження внутр. свободи людини при тоталітаризмі. Але і в 4-му Райху, як і в СРСР, Латвія не була б щасливою. У романі П. Банковскіса «*Misters Lātvija*» («Містер Латвія», 2002) автор творить своєрідну сімейну сагу латишів, котрі живуть за кордоном, проходять через 1-у і 2-у світ. війни, ментально залишаючись латишами і не втрачаючи своєї ідентичності. Ще раніше (1995) цій темі присвяч. роман «*Dels suni*» («Сучий син») Ю. Розітиса, який живе у Швеції. Твори молодих авторів І. Мелгалве, І. Калштрем, І. Авеле, Я. Веверіса свідчать про європ. спрямованість латис. прози, її перспективність і великий потенціал. Латвій. поезія завжди була дуже високого рівня. У. Берзіньш, Я. Рокпелніс, Л. Брієдіс ще в останні роки Рад. Латвії мали

європ. розголос. Орієнтувавшись на найкращі світ. зразки, ці поети і прекрасні перекладачі вийшли із нац. традицій і не втратили їх у час модернізму і постмодернізму. Закорінений у минуле і П. Бруверіс, який увійшов у поезію віршем «Лист дівчини однокласнику в Афганістан» (1987). Він «воскрешає» давні балтій. народи, вивчив їхні мертві мови і пише ними вірші. Одним із найглибших філос. поетів у Латвії став Г. Годіньш, майстер вільного вірша. Перекладачка з української мови А. Айзпурієте – авторка складних за композицією віршів, не зв'язаних римою. Ю. Куннос і Е. Раупс – поети нестандарт. мислення, модерніст. естетики. На жаль, 1987 трагічно загинув К. Елсбергс, син В. Белшевіці, талановитий поет, перекладач, продовжувач франц. школи модернізму. В останні роки популярністю користуються твори А. Ранцане. Її кн. віршів «Advente» («Різдвяний піст», 1996) і «Zīmes» («Знаки», 2005) стали справж. явищем латис. поезії. Менше пише поет. твори М. Заліте, але її кн. «Dzeja» («Поезія», 2003) свідчить про потуж. талант. Натомість вона авторка п'єс, які йдуть у Латвії «Vejs mēkle mājas» («Вітер шукає домівку», 2002) і «Zemes nodoklis» («Земельний податок», 2003). Усі зазнач. твори опубл. у Ризі.

А. Г. Шпиталь

Латвійсько-українські музичні зв'язки. Безпосередні контакти 2-х муз. культур розвиваються з кін. 19 ст. У 1882–1920 у Харкові мешкав і працював (до 1916 – викладач теорії музики й валторни в муз. училищі) А. Юр'ян (Юр'янс), який брав активну участь у муз. житті міста, зокрема публікував муз.-крит. статті й рецензії в г. «Южный край», організував латв. хор і керував ним, виступав як органіст, соліст-валторніст та у складі квартету валторністів – братів Юр'янів разом із Юрісом (викл., проф. Харків. муз. училища, композитор, валторніст), Павулом (навч. гри на валторні в брата Юріса в тому самому училищі) та Петерісом. Автор низки обробок нар. пісень, зокрема популяр. в Україні латв. пісні «Вій, вітерець». Водночас А. Юр'ян – один із провід. діячів муз. комісії Ризького товариства, один із гол. диригентів латв. пісен. свят (1888, 1895, 1910). У 1902 в Одесі поставлено оперу «Гунда» (лібрето нім. авторів) латв. композитора А. Оре, який 1904 також гастролював там як органіст. Під час 1-ї світової війни в цьому місті діяла латв. громада, при якій існували хори з великою кількістю учасників. Латв.-укр. муз. зв'язки значно активізувалися, стали більш різноплановими після 2-ї світової війни, виявлялися вони у виконавстві, музикозн. науці та педагогіці, видавн. справі (передусім завдяки діяльності видавництва «Музична Україна»), зокрема у процесі безпосеред. твор. контактів між музикантами Латвії та України. Так, 1959 у Львові прозвучав Концерт № 4 Л. ван Бетговена у виконанні М. Крих-Угляр і симф. оркестру Львів. філармонії під керівництвом латв. диригента А. Янсонса. У 1960–70-х рр. органіст і педагог, дир. Ризької серед. спец. муз. школи ім. Е. Дарзиня П. Сіполнієкс гастролював із концертами в Україні. 1967–68 ризький естрад. оркестр виступав у Дніпропетровську. 1982 у Будинку нац. орган. і камер. музики України відбулися 2 концерти музикантів із Латвії – соліста Латв. філармонії, органіста й

композитора А. Калейса, співачок – засл. арт. Латв. РСР І. Спановської (сопрано) та Л. Дайне (мецо-сопрано), а також ансамблю скрипалів «Кантилена». Вони представили Концерт для органа й ансамблю скрипалів Р. Єрмака, «Медитацію» І. Калниня, «Фанфари» та «Імпровізацію» А. Калейса у виконанні автора. Разом із укр. митцями неодноразово виступали латв. майстри естрад. музики – Л. Вайкуле та Р. Паулс. 1982 у Києві Р. Паулс подарував Н. Яремчуку свої пісні («Доля», «Елегія»). На Всесоюз. фестивалі «Золота осінь» (Київ, 1988) виступали Т. Дексніс, А. Калейс (обидва – Риґа), латв. ансамбль «Талант-бароко» (худож. кер. – С. Саулус, флейта), О. Дмитренко (орган). В Україні концертувала Держ. хор. капела Латвії під керівництвом Я. Думіня та І. Цепітіса. Укр. митці й мист. колективи здійснили низку гастрол. подорожей Латвією. У концерті Держ. симф. оркестру УРСР (нині Національний заслужений академічний симфонічний оркестр України, 1955) прозвучали твори Л. Ревуцького, Р. Глієра, Ю. Мейтуса, А. Хачатуряна, латв. композиторів – Е. Дарзиня, Я. Іванова (диригенти – Н. Рахлін, К. Симеонов, Є. Шабалтіна; солістки – В. Ялкут, Ю. Будницька). Латвією гастролував С. Турчак (1963). На поч. 1960-х рр. у Ризі поставлено балет М. Скорульського «Лісова пісня», 1977 – оперу «Ніжність» В. Губаренка (Нац. філармонія Латвії). Піаніст Г. Браун і співачка Брахман виконали її також у залі Ризької консерваторії. Виступали із сольними концертами О. Криштальський (Риґа, 1975, 1981, 1988), Є. Черказова, М. Корчинський із ансамблем сопілок «Дудаліс». У різні роки в Латвії демонстрували свої здобутки хор. колективи з багатьох регіонів України, зокрема львів. капела «Трембіта» (1973), дніпроп. ансамбль пісні і танцю «Славутич» (Риґа, Єлґава, Лієпая, 1978). Відбулися концерти хору «Дзвіночок» (худож. кер. – Е. Виноградова) в Домському соборі (Риґа, 1980). Цей хор виступав також під керівництвом А. Зайцевої (Кулдиґа, 1983). Концертували хори – Студії при Київ. консерваторії «Любисток» (там само, 1985), хлопчиків Київ. серед. спец. муз. школи (Кулдиґа, Риґа, Даугавпілс, Вентспілс, 1988; обидва – під керівництвом Е. Виноградової). Приїздив львів. хор «Дударик» (худож. кер. – М. Кацал). У виконанні укр. хор. колективів у Латвії в різні періоди звучали твори М. Леонтовича, К. Стеценка, С. Людкевича, Б. Фільц та ін. На традиц. святах пісні на Співочому полі в Ризі (де виступало понад 20 тис. учасників) виконувались українські народні пісні, зокрема «Рече та стогне Дніпр широкий» в обробці Б. Лятошинського. На цих святах побували А. Авдієвський, Г. Конькова, Т. Копилова, М. Кречко, Л. Пархоменко, Г. Степанченко та ін. Значну роль в обміні мист. досвідом і муз. літ-рою відігравав клуб «Тоніка», на запрошення якого в Україну приїжджав хор хлопчиків серед. спец. муз. школи ім. Е. Дарзиня (1982, худож. кер. – Я. Еренштрейтс, концертмейстер Р. Паулс), що виступав у Будинку композиторів і філармонії в Києві, виконував твори латв. композиторів і латв. нар. пісні, опрацьовані Р. Паулсом, а також дит. хор ім. Е. Віґнера «Кантус» (кер. – М. Розіте), що демонстрував своє мистецтво на Хор. асамблеї в Будинку нац. орган. і камер. музики України та Малому залі консерваторії, виконав велику програму з творів латв. композиторів і латв. нар. пісень. Водночас хор «Вогник» було запрошено до Даугавпілса для участі у фестивалі хор. колективів. Відбулася його творча зустріч із хором «Даугава» місц. Палацу мистецтв, який

2001 став гостем і учасником фестивалю «Співає Київщина». Хор. пісню Б. Фільц «Любимо землю свою» (сл. М. Сингаївського) співали латв. хори – хлопчиків Ризької серед. спец. муз. школи ім. Е. Дарзиня (у перекл. Я. Еренштрейтса латв. мовою записано на грамплатівку «Сувенир Рижского Домского собора») та «Кантус» ім. Е. Вігнера (українською мовою). У репертуарі «Київського кантуса» – хор. пісня Р. Паулса «Ідилія літнього вечора» (в укр. перекл. Е. Виноградової), хору «Вогник» – латв. нар. пісня про цапка (в обробці Р. Паулса). У Будинку композиторів 1979–81 поряд із творами Г. Ляшенка, Є. Станковича, В. Шумейка та ін. звучали камерні композиції латв. митців – П. Плакідіса, І. Земзарса, П. Васкса П. Дамбіса, А. Калейса. У зб. «Музыкальная культура братских республик СССР» (К., 1982) муз. процеси в Латвії стали предметом уваги як укр., так і латв. музикознавців – Я. Торґана, Г. Конькової, А. Калениченка. Контакти укр. і латв. музикантів відбуваються у сфері муз. педагогіки. 1959 завідувач відділу НДІ педагогіки Л. Хлебникова їздила до Риги з метою ознайомлення із системою викладання музики в школі. У 1960–80-х рр. вона співпрацювала з педагогами Латвії І. Поберзи та методистом і композитором Е. Сіліньшом, який навч. дітей нотної грамоти реліг. методом ладової сольмізації. Разом з Л. Хлебниковою він розробив методикку навч. хор. співу цим методом на основі укр. фольклору. Латв.-укр. муз. зв'язки мають місце в галузі видавн. діяльності – публікаціях книжк. та нотної продукції в Україні та Латвії. Напр., вийшла друком книга Я. Торґана про латв. композитора А. Юр'яна (Рига, 1982); опубл. книгу Я. Петерса про Р. Паулса в укр. перекл. (Л., 2005); видано упорядк. Я. Торґаном зб. хор. творів латв. композиторів (К., 1982). Від 1988 розпочалося відродження укр. спільноти в Латвії, що ознаменувалося створенням культур. т-в – «Дніпро», «Українська родина» та ін. Відтоді щорічно в Латвії проводяться святкування дня народження Т. Шевченка.

Латв.-укр. муз. зв'язки особливо активізувалися на сучас. етапі розвитку України й Латвії як суверен. держав. Так, 1996 Кіровогр. муніцип. хор став лауреатом міжнар. конкурсу в Юрмалі. 1998–2004 Латвією гастролювала М. Которович у складі оркестру «Кремерата Балтика» під орудою Г. Кремера. 2001 у Ризі гастролював черкас. камер. оркестр під керівництвом О. Дяченка. 2002 на 5-му міжнар. фестивалі «Київські літні вечори» виступав камер. оркестр із Риги. 2003 у Латвії проходили Дні культури України, у яких взяли участь митці з Донецька (прозвучали оркестр. твори укр. композиторів і опера «Наталка Полтавка» І. Котляревського – М. Лисенка). 2005–06 у межах твор. проекту «Елітні вечори класичної музики» в Нац. філармонії України відбулася серія концертів «Діалоги культур». У концерті з нагоди Дня проголошення незалежності Латв. респ. прозвучали присвяч. Латвії твори для фортепіано і органа В. Годзяцького й В. Губи у виконанні Є. Басалаєвої (фортепіано) і солістки Домського собору Є. Лисициної (орган). 2007 Р. Віктюк поставив мюзикл Ж. Колодуб «Принцеса» (лібрето Н. Андрос) у Ризі. 2010 у філармонії відбулися виступи Г. Дірванаускайте (віолончель) і Г. Кремера (скрипка). 2015 у хор. концерті 26-го міжнар. фестивалю «Київ Музик Фест» прозвучали хорові твори Р. Дубри і Е. Есенвальдса у

Рекомендована література

1. L. Arbusov. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Riga, 1918;
2. Гессен С. Я. Окраинные государства: Польша, Финляндия, Эстония, Литва и Латвия. Ленинград, 1926;
3. Каннер Л. Ф. Латвия. Ленинград, 1936;
4. Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Рига, 1965;
5. Гулян П. В. Латвия в системе народного хозяйства СССР. Рига, 1967;
6. Канале В., Степерманис М. История Латвийской ССР. Рига, 1974;
7. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974;
8. Березовський П. Україна і Латвія (з історії культурних взаємин) // НТЕ. 1976. № 4;
9. Советская Латвия. Рига, 1985;
10. V. Hannes. Ausalt & avameelselt. Landeswehri sõjast, Võnnu lahingust, Riia operatsioonist. Tallinn, 1989;
11. Латвия на грани эпох. Рига, 1990;
12. Этноситуация в Латвии (факты и комментарии). Рига, 1992;
13. Винниченко І. І. Українці в державах колишнього СРСР: Істор.-геогр. нарис. Ж., 1992;
14. K. Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīga, 1992;
15. L. Dribins. Ukraini Latvijā. Rīga, 1995;
16. Лісний В., Строй В. Українці Латвії: проблеми і тенденції // УС. 1995, 29 черв.;
17. Українці в Латвії: статистика // НУ. 1996. № 11;
18. Смирин Г. Основные факты истории Латвии. Рига, 1999;
19. Латвія – якою ми її любимо / Пер. з латис. [Рига], [2000]; Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. К., 2002;
20. О новых реалиях: Украинско-латвийские внешнеэкономические отношения // Обзор укр. рынка. 2004. № 8;
21. Latvijas ģeogrāfijas atlants. Rīga, 2004;
22. Блейере Д., Бутулис И., Зунда А., Странга А., Фелдманис И. История Латвии: XX век / Пер. с латыш. Рига, 2005;
23. The Three Occupations of Latvia. 1940–1991. Soviet and Nazi Take-Overs and Their Consequences. Riga, 2005;
24. Українці Латвії (люди згадують, документи свідчать). Рига, 2006;
25. Єкабсонс Е. Латвійсько-українські зв'язки за доби УНР // УІЖ. 2006. № 2;
26. Культурна спадщина українців країн Балтії в контексті громадської інтеграції: 36. доп. III-ї міжнар. наук.-практ. конф. Рига, 2006;

27. Супричов О. Латвія (Латвійська Республіка) // Географія та основи економіки. 2007. № 9;
28. Україна–Латвія: історія, культура, економіка. К., 2007;
29. Маккелви Р., Маккелви Дж. Латвия: Путеводитель / Пер. с англ. Москва, 2007;
30. Україна – Латвія: історія, культура, економіка: Зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (18–21 листоп. 2007, Рига). К., 2007;
31. Страуме Я. Латвия во Второй Мировой войне / Пер. с латыш. Рига, 2007;
32. Його ж. Латвия – земля и страна: краткий обзор истории / Пер. с латыш. Рига, 2007;
33. Латвия, какой мы её любим / Пер. с латыш. Рига, 2008;
34. Винниченко І. Українці в країнах Балтії: історико-географічний та соціально-демографічний аспекти // Вісн. Київ. університету. Сер. Географія. 2008. Вип. 55;
35. Бірюкова О. О. Етнократичні акцентуації у геополітичному дизайні країн Балтії // Вісн. Харків. університету. Пит. політології. 2009. № 839;
36. Воробьёва Л. М. История Латвии: От Российской империи к СССР. Кн. 1–2. Москва, 2009–10;
37. Байстер С., Патрик К. Рига. Москва, 2010;
38. Иванова Е. М. Эстония, Латвия, Литва. Москва, 2010;
39. Ноллендорфс В. Латвия под властью Советского Союза и Национал-Социалистической Германии. 1940–1991 / Пер. с латыш. Рига, 2010;
40. Хорошенко С. І. Україна – Латвія: співробітництво в галузі освіти, культури та науки // Панорама політол. студій: Наук. вісн. Рівнен. гуманітар. університету. 2013. Вип. 11;
41. Лонская Е. Методологические проблемы оценки развитости территории в контексте мировой практики: пример Латвии // Актуал. пробл. економіки. 2013. № 1(139);
Страдіння С. А. Інноваційний розвиток Латвії: використання закордонного досвіду для підвищення конкурентноспроможності // Екон. часопис – XXI. 2014. № 11–12;
42. Бубка С., Булатова М. Вторая Российская Олимпиада Рига – 1914 // Наука в Олимп. спорте. 2014. № 4;
43. Иванов И. А. Латвия и латвийците: кратка история. Велико Търново, 2015.
44. История латышской литературы. Т. 1–2. Рига, 1971;
45. Звайгзне Б. З латисько-українських літературних зв'язків // Сузір'я. К., 1971. Вип. 5;
46. Карклінь Г. М. Відлуння близьких і далеких доріг. К., 1987;
47. Шпиталь А. Проблема вибору в сучасній прозі. К., 1989;
48. Икстена Н. Люди, оставшиеся на борту // Дружба народов. 1996. № 4;
49. Цеплис Р. От известного до неведомого // Там само;
50. I. Kalniņa. Vizma Belsevica. Rīga, 1997;
51. Її ж. Latviešu raksnieku portreti. Rīga, 1998;
52. Это сладкое слово «свобода»... Обзор латышской прозы и поэзии // Дружба народов. 2004. № 10.
53. Пархоменко Л. Столітній ювілей дня пісні Латвії // НТЕ. 1973. № 6;
54. Беляков В. Посланці Латвії // КіЖ. 1982, 1 трав.;

55. Корчинський М. А над Ригою – «Дойна» // ЛУ. 1987, 6 квіт.;
56. Трощинський В., Шевченко А. Українці в світі. К., 1999;
57. Криштальський О. Спогади, статті, матеріали. Л., 2002;
58. Давиденко В. Елітні музичні вечори у Київському колориті // Слово Просвіти. 2006, 6 груд.;
59. Фільц Б. Музичні зв'язки України і Латвії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття // Наук. вісн. Нац. муз. академії України. К., 2009. Вип. 84.

Бібліографічний опис:

Латвія / Є. П. Перебийніс, А. Г. Шпиталь, Б. М. Фільц// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-53396>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).